

FRAGMENTA IOANNEA

ORNITHOLOGICA

Vymizí vlaštovka obecná (*Hirundo rustica*) a jiříčka obecná (*Delichon urbica*) z vesnic a měst Českého krasu?

Will Barn Swallow (*Hirundo rustica*) and House Martin (*Delichon urbica*) disappear from villages and towns in the Bohemian Karst?

Jaroslav Veselý

AOPK ČR; Regionální pracoviště Střední Čechy;
oddělení Správa CHKO Český kras,
Karlštejn 85, 267 18 Karlštejn, Czech Republic

Obr. 1. Děkujeme, bez Vás, majitelů objektů, bychom takto šťastně vyhnízdit nemohly, Vaše vlaštovky a jiříčky .
Foto: J. Veselý.

Fig. 1. Thank you, the estate owners, without you we would not have been able to hatch happily. Your swallows and martins. Photo: J. Veselý.

Veselý J. (2016/2017): Vymizí vlaštovka obecná (*Hirundo rustica*) a jiříčka obecná (*Delichon urbica*) z vesnic a měst Českého krasu? – *Fragm. Ioann. Collecta* 25: 31-39.

Na základě orientačního průzkumu, uskutečněného v roce 2016, je upozorněno na výrazný ústup dvou synantropních ptáků, vlaštovky obecné (*Hirundo rustica*) a jiříčky obecné (*Delichon urbica*), z městských i venkovských sídel na území Českého krasu. Jsou rekapitulovány probíhající průzkumy vlaštovek a jiříček v Českém krasu a vyslovena výzva ke spolupráci.

Veselý J. (2016/2017): Will Barn Swallow (*Hirundo rustica*) and House Martin (*Delichon urbica*) disappear from villages and towns in the Bohemian Karst? – *Fragm. Ioann. Collecta* 25: 31-39.

Based on an indicative survey conducted in 2016, there is a marked retreat of two synanthropic birds, Barn Swallow (*Hirundo rustica*) and House Martin (*Delichon urbica*), from urban and rural settlements in the Bohemian Karst. Recent surveys of swallows and martins in the Bohemian Karst are being reviewed and a call for cooperation has been called for.

Úvodem

PROČ VZNIKL TENTO ČLÁNEK?

Tento článek nemá za úkol popsat všechna známá hnízdiště vlaštovky a jiříčky v Českém krasu, kterých je i v současné době ještě několik desítek. Pravou podstatou článku by mělo být upozornění na mizení obou druhů synantropních ptáků z lidských sídel, ležících v CHKO Český kras, popř. v jeho těsném okolí. Vždyť při podrobném průzkumu, provedeném v roce 2002, byl hnízdní výskyt vlaštovky i jiříčky zaznamenán v každé vesnici, popř. osadě, ležící v CHKO, a to v dostatečném počtu hnízdicích párů. Jinak tomu bylo již v roce 2016, kdy byl proveden pouze orientační průzkum, který ukázal katastrofický úbytek jak lokalit, tak i počtu hnízdicích párů. Markantně se tento rozdíl projevil především u jiříčky obecné (viz dále).

U vlaštovky obecné došlo na mnohých místech k úplnému vymizení a na většině míst ke snížení počtu hnízdicích párů. Příklady úplného vymizení vlaštovek sice není tolik, uvedeme však alespoň jeden, vypovídající za většinu případů, týkajících se osad Českého krasu – Hájovna U Dubu Sedmi Bratří, na hranici katastrálního území Budňany a Mořina. V dřívějších dobách zde a na vedlejších pastvinách docházelo k ustájení a pastvě koní, díky čemuž zde každoročně hnízdilo několik desítek párů vlaštovek. Později byla hájovna prodána a nový majitel zde zřídil penzion a, aby všem problémům nebylo konce, na sousedních pastvinách přestal pást koně a přesunul je blíže k řece. Tím pádem zde vlaštovky během jednoho roku přestaly prakticky hnízdit úplně a v celém údolí Budňanského potoka hnízdí pouze ojediněle několik málo párů (do 4 párů), a to přímo v obci Karlštejn (2 hnízda u restaurace U Janů). Významnými hnízdišti vlaštovek jsou zemědělské objekty s chovem koní, skotu nebo jiného hospodářského zvířectva.

U rozšířenějších, a díky venkovnímu hnízdění i nápadnějších jiříček došlo k procentuálně většímu poklesu počtu hnízdicích párů na celém území Českého krasu. V současné době prakticky již neexistují stavby, které by hostily více než několik desítek hnízdicích párů. Výjimkou je např. obytná vila č. 68 v Hlásné Třebani nebo železniční stanice Karlštejn a přilehlý obytný objekt. Železniční zastávka Karlštejn je v tomto směru vůbec

jedinečná – kromě jiříček zde každoročně zahnízdí i několik párů rorýsů a asi 15 párů vlaštovek, které hnízdí především v podchodu mezi nástupišti. Jako negativní příklad naprostého vymizení hnízdní populace jiříčky obecné lze za mnoho dalších uvést dvě lokality, ležící naproti sobě v obci Mořina. Jedná se o objekt bývalé pošty č. p. 85, ležící na s. t. 137, a naproti ležící objekt požární zbrojnice, ležící na s. t. 137. V rámci přestavby prvního objektu na bytové jednotky byla opravena i střecha, a to stejným způsobem jako v sousedním objektu požární zbrojnice – došlo k jejímu podbití a nainstalování parotěsné izolace. Tato izolace na mnohých místech tvoří různé záhyby a jinde nepřiléhá až k podbití. Při větru dochází k vlnění a jiříčky si tak nemají kde postavit hnízda. A tak z jedné kolonie, čítající několik desítek až 50 hnízd, v současné době nezbyl ani jeden hnízdící pár jiříček. Právě necitlivé opravy střech, popř. podstřeší, zateplování budov a oprava fasád a následná prevence jejich možného zašpinění, vedou člověka k radikálnímu způsobu zbavování se hnízdicích jiříček, a to kompletním odstraněním hnízd a zamezením možnosti postavit si na těchto vhodných místech hnízda nová.

V další části článku, v kapitole „Co může udělat každý z nás pro vlaštočku a jiříčku“, se budu snažit ukázat, jak lze těmto negativním jevům stran jiříčky, popř. vlaštovky, zabránit, nebo přesněji řečeno předejít.

O VZTAHU ČLOVĚKA K VLAŠTOVKÁM A JIŘIČKÁM:

Oba druhy, vlaštovky i jiříčky, řadíme mezi tzv. synantropní ptáky, kteří jsou vázáni nějakým způsobem na přítomnost člověka. Oba druhy využívají lidských staveb k hnízdění. O pevném spojení mezi vlaštovkou a člověkem píše již Josef Mařan v knize „Jak zvířata zabydlela zeměkouli“, která vyšla v roce 1957 v nakladatelství Mladá fronta: „Přátelství člověka s vlaštovkami je jistě velmi starého data. Začalo asi už v dobách, kdy člověk používal jako svých příbytků přirozených jeskyň. Vlaštovky si tenkrát dělaly hnízda na skalách a třeba i na stěnách skal, v nichž byly člověkem obydlené jeskyně. Bylo to tedy, abychom tak řekli, společenství já pán, ty pán, žádný z nás to nestavěl a každý tu má právo na byt i bez dekretu. Brzy však vlaštovky poznaly, že mít hnízdo u jeskyně obydlené člověkem má své výhody. Člověk už tenkrát byl nepořádný, všelijaké ty odpadky, které mu zbyly z jeho loveckých hodů, nenosil daleko, a tak tu na hromadách špatně obraných kostí a vyhozených vnitřností zvířat bylo jistě much, až to nebylo hezké. Vlaštovky nemusely létat daleko za potravou pro svá mláďata a člověk brzy poznal, že je lépe mít před jeskyní trochu vlaštovčího trusu než se nechat žrát a obtěžovat protivnými mouchami, když si chtěl odpočinout po svých namáhavých lovech. Přestal tedy vlaštovkám jejich hnízda shazovat, a tak vlaštovčích hnízd lidských osad přibývalo a přibývalo. Přátelství bylo uzavřeno a vlaštovky pak následovaly člověka, i když se naučil stavět i zděné příbytky a ohrady a stáje pro svůj dobytek, z jehož trusu se líhlo miliony much. Následovaly ho i do oblastí velikých a rozsáhlých lesů, když začal lesy kácet a zřizovat uprostřed nich svá sídliště. Tak dopomohl člověk vlaštovkám k tomu, že mohly osídlit krajiny kdysi lesnaté, kterým se dříve vyhýbaly a kde by neměly bez jeho pomoci kam nalepít hnízdo.“ Prakticky totéž se nechá říci i o jiříčce. Jak již samotný druhový latinský název obou druhů napovídá (rustica = venkovská; urbicum = městský), jejich život je spjat s lidským obydlím. S rozmachem chovu dobytka a koní se zvyšovaly i počty vlaštovek a jiříček. Posléze však došlo ke kolektivizaci zemědělství, která měla negativní dopad především na vlaštovky. S vymizením drobného chovu v městském, resp. příměstském prostředí, ale prakticky i na vesnicích, došlo k úbytku jejich hnízdicích párů. Objekty s více hnízdicími páry vlaštovek se zachovaly pouze v kravínech nebo jejich okolí, kde v mnohých případech docházelo k hromadným úhynům mláďat, především vinou používání chemických postřiků na hubení hmyzu. U jiříček toto období znamenalo spíše

rozmach populace. Ke snížení populace, a na mnohých místech i k vymizení jiříček z obce, dochází až v poslední (současné) době, následkem oprav budov, na kterých jiříčky hnízdí, a odstraňování, popř. zabraňování výstavbě hnízd.

Výskyt vlaštovky a jiříčky v České republice a v CHKO Český kras:

VLAŠTOVKA – Počet obsazených mapovacích čtverců, ve kterých byla vlaštovka obecná v letech 1973–1977 zaznamenána, činil 839, což je 99 % rozlohy ČR; z toho v 821 čtvercích bylo hnízdění prokázáno, což činí 88 %. Počet obsazených mapovacích čtverců, ve kterých byla vlaštovka obecná v letech 1985–1989 zaznamenána, činil 628, což je 100 % rozlohy ČR; z toho v 613 čtvercích bylo hnízdění prokázáno, což činí 97 %. Početnost na území ČR byla v letech 1985–89 odhadnuta na 400 000–800 000 párů. Při zatím posledním mapování, v letech 2001–2003, byla vlaštovka zaznamenána v 627 mapovacích čtvercích, což činí 100 % rozlohy ČR; z toho bylo hnízdění prokázáno v 599 čtvercích, což je 96 %, a početnost byla v tomto období odhadnuta na 320 000–640 000 párů. To znamená, že od předposledního hnízdního mapování došlo k poklesu početnosti o 20 %. V CHKO Český kras byla vlaštovka obecná při všech dosud proběhlých mapováních prokázána jako hnízdící druh, přítomný ve všech mapovacích kvadrátech.

JIRIČKA – Počet obsazených mapovacích čtverců, ve kterých byla vlaštovka obecná v letech 1973–1977 zaznamenána, činil 842, což je 99 % rozlohy ČR; z toho v 825 čtvercích bylo hnízdění prokázáno, což činí 98 %. Počet obsazených mapovacích čtverců, ve kterých byla vlaštovka obecná v letech 1985–1989 zaznamenána, činil 627, což je 100 % rozlohy ČR; z toho v 610 čtvercích bylo hnízdění prokázáno, což činí 97 %. Početnost na území ČR byla v letech 1985–89 odhadnuta na 600 000–1 200 000 párů. Při zatím posledním mapování, v letech 2001–2003 byla jiříčka zaznamenána v 627 mapovacích čtvercích, což činí 100 % rozlohy ČR; z toho bylo hnízdění prokázáno v 610 čtvercích, což je 97 %, a početnost byla v tomto období odhadnuta na 600 000–1 200 000 párů. To znamená, že početnost zůstala na stejné úrovni jako při předposledním hnízdním mapování. V CHKO Český kras byla jiříčka obecná při všech dosud proběhlých mapováních prokázána jako hnízdící druh, přítomný ve všech mapovacích kvadrátech.

CO SE DĚLÁ PRO VÝZKUM A OCHRANU VLAŠTOVEK A JIRIČEK V ČESKÉM KRASU

Odpověď na tuto otázku je v tomto případě dosti nejednoznačná. Pro vlaštovku se v poslední době provádí několik výzkumných i propagačních akcí, zaměřených jak na její ochranu, tak na zjišťování biologie a etologie druhu. V Praze a okolí vznikla ze spolupracovníků kroužkovací stanice skupina, zaměřená přímo na kroužkování vlaštovek obecných na hnízdištích, ke které jsme se připojili i s lokalitami v Českém krasu a okolí. Paradoxem je, že na jiříčku obecnou není zaměřena žádná konkrétní akce, i když v posledních pěti letech dochází ke značnému snížení populace tohoto druhu v důsledku zateplování a oprav budov vhodných pro hnízdění.

Obr. 2. Vlašтовka obecná (*Hirundo rustica*). Foto: J. Veselý.

Fig. 2. Barn Swallow (*Hirundo rustica*). Photo: J. Veselý.

Obr. 3. Vlašтовky obecné hnízdí uvnitř budov především stájí, kravínů, nebo jiných zemědělských objektů . Na snímku stáje v Karlštejně u mlýna v Klučicích. Foto: J. Veselý.

Fig. 3. Swallow nests inside buildings, especially stables, barns, and other agricultural buildings. Picture of stables in Karlštejn at the mill in Klučice. Photo: J. Veselý.

V **ČESKÉM KRASU** jsou na vlaštovku obecnou zaměřené zatím dvě akce, ve kterých chceme v dalších letech nadále pokračovat, a v následujících dvou letech chceme provést komplexní revizi hnízdišť jak vlaštovek, tak především jiříček v celé oblasti Českého krasu.

KROUŽKOVÁNÍ MLÁĎAT NA HNÍZDIŠTI

V současné době provádíme kroužkování mláďat (pull.) na hnízdištích již na více než 15 lokalitách, které leží buď v CHKO, nebo těsně za její hranicí. První dlouhodobou kroužkovací lokalitou, kde se každoročně okroužkuje okolo 40 až 50 mláďat, je koňská stáj Kotva, která se nachází na okraji obce Loděnice u Berouna. Tímto zároveň děkuji za ochotu a pomoc při kroužkování majitelce stáje, paní Ivaně Marhoulové ml. Druhou dlouhodobou, i když méně významnou kroužkovací lokalitou, je autobusová zastávka v obci Trněný Újezd, kde každoročně hnízdí pouze jeden až dva páry vlaštovek. O to cennější jsou již získaná data, kdy se povedlo i z tak malého počtu okroužkovaných jedinců získat několik zpětných hlášení. Zbytek hnízdišť vlaštovek, kde se provádí kroužkování mláďat (pull.) na hnízdišti, je novodobého data (kroužkování se zde provádí dva až tři roky). Naším cílem je podchytit většinu hnízdišť vlaštovek a u významnějších, popř. i u jednotlivých hnízdišť, u kterých lze zajistit jednou až dvakrát za měsíc návštěvu kroužkovatele, i okroužkování mláďat (pull.) v hnízdech do určitého věku.

KROUŽKOVÁNÍ VLAŠTOVEK NA NOCOVIŠTI

V roce 2016 se nám podařilo najít vcelku velké nocoviště vlaštovek v rákosinách rybníčku Petrlánek v k. ú. Lužce v okrese Beroun a několik malých nocovišť, jako například rákosiny u rybníka Obora v k. ú. Liteň, nebo u Pustého rybníka v k. ú. Liteň. Na těchto menších nocovištích nocovalo v roce 2016 pouze několik desítek jedinců vlaštovky obecné a velmi ojediněle i několik málo jedinců břehule říční. Mezi 13. 8. až 11. 9. 2016 jsme provedli na rybníku Petrlánek celkem 9 odchytů, při kterých jsme okroužkovali celkem 1486 vlaštovek, z nichž bylo 1423 JUV., 63 ad. jedinců a retrapů (zpětných odchytů) bylo celkem 63 jedinců. Navíc jsme během těchto akcí odchytily a zároveň okroužkovali kromě vlaštovek i tyto ptáky:

břehule říční – 17 jedinců, konipas bílý – 1 jedinec, rákosník obecný – 18 jedinců, rákosník proužkovaný – 2 jedinci, rákosník velký – 1 jedinec, pěnice černošedá – 4 jedinci, pěnice pokřovní – 1 jedinec, budníček menší – 12 jedinců, červenka obecná – 4 jedinci, kos černý – 2 jedinci, drozd zpěvný – 2 jedinci, tuhák obecný – 5 jedinců, stehlík obecný – 2 jedinci, vrabec polní – 1 jedinec, strnad obecný – 17 jedinců, sýkora modřinka – 10 jedinců, sýkora koňadra – 1 jedinec, poštolka obecná – 6 jedinců.

Z odchycených jedinců vlaštovky bylo získáno několik zpětných odchytů, a to i cizích kroužkovanců, popř. našich kroužkovanců, kroužkovaných jako pull. v jiné lokalitě.

Tímto bych chtěl poděkovat především majitelům rybníka Petrlánek a přilehlých pozemků, pánům Ladislavu Černému a Františku Fingerhutovi, za ochotu a možnost akcí zde provádět. Zároveň chceme poděkovat i kroužkovatelům a všem dalším osobám, kteří se na akci podíleli, a to především pánům Františku Novákovi, Luďkovi Hovorkovi, Jiřímu

Hejzlarovi, Pavlu Kolmanovi a Oldovi Myškovi a pí. Evě Vojtěchovské, Lence Veselé a Světlaně Dobešové a mnohým dalším; bez jejich pomoci by se akce v takovém rozsahu nemohla ani uskutečnit.

Obr. 4. Vlaštovky obecné hnízdí uvnitř budov především stájí, kravínů, nebo jiných zemědělských objektů . Na snímku statek v Kosoři. Foto: J. Veselý.

Fig. 4. Swallow nests inside buildings, especially stables, barns, and other agricultural buildings. Pictured the farmhouse in Kosoř. Photo: J. Veselý.

REVIZE HNÍZDIŠŤ VLAŠTOVEK A JIŘIČEK V OBLASTI ČESKÉHO KRASU

V roce 2002 Správa CHKO provedla na celém území CHKO průzkum, zaměřený na zjišťování výskytu hnízdišť vlaštovek a jiříček. V roce 2016 byl pak za pomoci studentů proveden orientační průzkum, který potvrdil hypotézu, že oba druhy po celém území rapidně ubývají, což se týká jak jejich početnosti, tak především počtu možných hnízdišť v obci. V současné době, když v mnohých obcích dojde ke zničení jedné hnízdní kolonie, dojde k vymizení druhu z celého okolí.

CO MŮŽE UDĚLAT KAŽDÝ Z NÁS PRO VLAŠTOVKU A JIŘIČKU

Každý z nás může oběma synantropním druhům ptáků pomoci hned několika způsoby. Prvním možným způsobem, který sice nebude mít přímý vliv na ochranu konkrétního hnízda, popř. jedince, ale bude velmi prospěšný pro spíše vědecké účely, je pomoc při mapování jejich hnízdišť v oblasti Českého krasu. Víte-li o hnízdišti ve Vašem okolí, a to především vlaštovky obecné (u které se hnízdiště špatně mapují, vzhledem k umístění hnízd ve vnitřních prostorách budov), prosíme o nahlášení do evidence na emailovou adresu jaroslav.vesely@nature.cz, popř. na telefon 728 878 352. Nebo v lepším případě, jste-li

vlastníkem takovéto nemovitosti (platí pouze pro vlaštovku, protože u jiříčky z kapacitních a časových důvodů nelze zatím kroužkovat mlád'ata v hnízdech) a chcete se zapojit do projektu kroužkování mlád'at vlaštovky obecné na hnízdišti, a tudíž se dozvědět o Vašich vlaštovkách něco víc, např. kde tráví zimu, kudy létají do zimoviště, nebo kde se ve Vašem okolí nalézají jejich nocoviště atd., stačí nás kontaktovat a domluvit se na možnosti kroužkování mlád'at (pull.) ve Vašich hnízdech; velmi rádi přijedeme a Vaše vlaštovky okroužkujeme.

Obr. 5. Jiříčky obecné hnízdí především na vnějším plášti budov. Na snímku rodinný objekt U kapličky 68 v Hlásné Třebáni. Tento objekt patří mezi nejvýznamnější hnízdiště jiříček v Českém krasu (je zde okolo 50 využívaných hnízd). Foto: J. Veselý.

Fig. 5. House Martin nests primarily on the exterior of the buildings. Pictured Family House Near Chapel 68 in Hlásná Třebán. This is one of the most important nesting places in the Bohemian Karst (there are about 50 used nests). Photo: J. Veselý.

Největší konflikt mezi člověkem a vlaštovkou nebo jiříčkou nastává v době hnízdění. Problém není ani tak v umístění hnízda, jako v následném znečištění omítky pod hnízdem ptačím trusem. Ochrana přírody si tento problém velmi dobře uvědomuje a majitele nemovitostí zcela jistě chápe (nová fasáda v dnešní době není levnou záležitostí), na druhé straně je potřeba vidět problém i z druhé strany. Ze strany vlaštovky nebo jiříčky, které k vybudování hnízda a k úspěšnému vyhníždění potřebují určité charakteristické architektonické rysy budovy. Na mnohých místech se ovšem tento problém dá velmi dobře vyřešit ku prospěchu obou stran. Tímto jednoduchým a velmi účinným řešením problému je umístění dřevěné podložky pod hnízda tak, aby trus padající z hnízda padal místo na omítku na podložku. Podložku je dobré vylepšit olaťováním přední a postranních stran tak, aby nedocházelo k přepadávání trusu. Trus usazený na podložce je potřeba po hnízdění odstranit. Velmi dobrým příkladem je již zmíněná autobusová zastávka v Trněném Újezdu, kde jsou v současné době dvě hnízda vlaštovky obecné. Na začátku března došlo k opravě a celkovému

vymalování zastávky, které provedl zaměstnanec Obecního úřadu Mořina. V té době tam bylo jedno hnízdo.

V některém z příštích čísel sborníku „*Fragmenta Ioannea*“ Vás seznámíme s výsledky jednotlivých projektů podrobněji.

Obr. 6. Hnízda jiříčky obecné (*Delichon urbica*) jsou uzavřena s malým vletovým otvorem, kdežto hnízda vlaštovky obecné (*Hirundo rustica*) jsou otevřená miskovitého charakteru. Foto: J. Veselý.

Fig. 6 The nests of the House Martin (*Delichon urbica*) are enclosed with a small borehole, whereas the nest of the Swallow (*Hirundo rustica*) is open to the bowl. Photo: J. Veselý.

Literatura:

- Cepák J., Klvaňa P., Škopek J., Schröpfer L., Jelínek M., Hořák D., Hormánek J., Zárbynický J. (2008): *Atlas migrace ptáků České a Slovenské republiky*; Aventinum; str. 333–339
- Šťastný K., Bejček V., Hudec K. (1996): *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 1985–1989*; Nakladatelství a vydavatelství H&H; str. 240–244
- Šťastný K., Bejček V., Hudec K. (2006): *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2001–2003*; Aventinum; str. 242–245
- Šťastný K., Randák A., Hudec K. (1987): *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČSSR 1973/77*; Academia Praha; str. 262–265